Улас Самчук

Гори говорять

Роман

Бібліотека української героїки

бібліотека української героїки

Улас Самчук

Гори говорять

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2008

ББК 84.4УКР6
С17

Бібліотека української героїки
заснована 2008 року

Випуск 2

Видання підготовлене Інститутом культурологічних
та етнополітичних досліджень
імені Іларіона Київського МАУП

Керівник проекту професор ***Василь Яременко***
Упорядкування та передмова ***Галини Александрової***

Художник ***Петро Ткаченко***

Самчук, Улас.

С17 Гори говорять / Упорядкув. та передм. Г. Александрової. — К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. — 248 с. — (Бібліотека української героїки; вип. 2).

ISBN 978-966-608-775-4

Історію часом розповідають гори, треба лише почути її. У романі "Гори говорять" Уласа Самчука є все: жорстокі події Першої світової війни, шалене кохання гуцулки, мадярки, сильні характери мужніх чоловіків. Усі події розгортаються у благословенних українських Карпатах. Українці усвідомили себе народом, але змушені брати участь у братовбивчій війні, яку йому нав'язали на його ж землі дві імперії — Росія та Австро-Угорщина.

Для широкого загалу читачів.

ББК 84.4УКР6+84.7КАН6-УКР

© У. Самчук, 2008
© Г. Александрова, передм., упорядкув., 2008
© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2008
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008

ISBN 978-966-608-775-4

СЛОВО ПРО ІСТОРІЮ ТА ДОЛЮ СВОГО НАРОДУ

У статті “Інтернаціоналізм і націоналізм в сучасних літературах” Франко порівнював кожного з чільних тогочасних письменників із деревом, що корінням своїм — міцно в національним ґрунті, звідки й черпає живі соки, а кроною — в міжнародній атмосфері думок і змагань. Тому значення кожного майстра слова вимірюється тим, чи сказав він людськості якесь своє слово “в тих великих питаннях, що ворушать її душею”, і чи зумів сказати його, слово, в такій формі, яка б найбільше відповідала національній вдачі. Це можна сказати про Уласа Самчука, що шістдесят років жив поза межами України, але був повсякчас із нею у творчості. Ім’я письменника ще прижиттєво було відоме в країнах Європи та Америки, і, як зазначає дослідниця його творчості М. Білоус-Гарасевич, “не лишалось сумніву, що його талант належить до тих, яких лише кілька видає з себе народ на століття і які творять велику літературу”. Свідченням потужності таланту письменника було висунення його роману “Ost” на здобуття Нобелівської премії. Проте положення про премію вимагає, щоб письменник жив із своїм народом, у своїй державі. Усього цього Уласові Самчуку не відміряла доля. Ім’я його якщо й згадувалося в Україні, то неодмінно як приклад “запроданця”, “зрадника”, “націоналіста”.

Народився Улас Олексійович Самчук 20 лютого 1905 року в селі Дермань на Волині, яке збагачене

енергетикою таких світочів української культури, як Василь Острозький, Іов Борецький, Ісакій Борискович, Іов Княгиницький, Герасим Смотрицький. У спогадах "На коні вороному" письменник з гордістю пише, що народився і виріс у родині "старого селянського кореня з твердими традиціями стихійного і свідомого незалежництва в дусі та незламним бажанням боротися проти кожного заперечення наших законних прав на землі наших предків". Закінчив початкову школу в сусідньому селі Тилявка, куди згодом перебралася їхня багатодітна родина, потім навчався в двокласній "вищій" школі при семінарії в Дермані, але 1920 року поляки, в чиїх руках була тоді Волинь, закрили всі вищепочаткові школи. У 1921–1925 роках він — студент гімназії ім. Івана Стешенка у Крем'янці. Тут одержав ґрунтовну освіту і відчув письменницьке покликання. Його перше оповідання "На старих стежках" з'явилося в 1926 році на сторінках варшавського українського журналу "Наша бесіда". З гімназії його мобілізували до служби в польському війську. 1927 року Самчук самовільно кидає військову частину і нелегально переходить через кордон до Німеччини. У споминах він мотивує свій життєвий вибір так: "Головне, те головне, моє нестерпне, безупинне бажання писати. Бути письменником... Десь із сімнадцятим роком мого життя посіла мене ця пропасниця, з якою я не міг просто дати ради. Я писав днями й ночами, я занедбав навчання, за мене почали хвилюватися батьки: "От буде босяк — ледащо, не здібне навіть до хазяйства..." Жадоба світу, знання, слави у селі, "на краю світу" під глухою, мертвою, зачумленою поліційним терором границею... Що за дика примха! Мене рвало на куски бажання вирватися звідсіль, отрясти порох взуття і відійти на другий "край світу".

Два роки навчався в Бреславському університеті, але зрозумів, що в Німеччині немає умов для подальшого зростання українського письменника. Тому 1929 року переїжджає до Праги — осередку української еміграції 20–30-х років. Належав до кола "вісниківців" (Маланюк, Теліга, Ольжич) і зазнав впливу націєтворчої ро-

мантики. У празький період творчості були написані романи "Гори говорять" (1932–1933), "Марія" (1933), "Волинь" (1928–1937), "Кулак" (1929–1937), які принесли авторові славу майстра епічних полотен.

Ще у 20-х роках належав до УВО–ОУН, був референтом пропаганди Українського національного об'єднання під час подій у Карпатській Україні в 1938–1939 роках. З початком Другої світової війни повернувся до України, редагував у Рівному газету "Волинь", яку фашисти заборонили 23 березня 1942 року, а її редактора заарештували. Через місяць Самчукові вдалося вирватися з тюрми і він від'їздить до Німеччини. Тут стає одним із організаторів МУРу (Мистецького українського руху) — явища, зумовленого консолідацією національної еліти в таборах для переміщених осіб, запропонував ідею "великої літератури", яка базувалася на тому, що література є одним із найголовніших і чи не єдиним — в умовах її бездержавності — чинником духовного самовияву нації. Започаткував ідейно-філософську апологію "синтези мислення", що, на його думку, зумовлене іманентністю самого життя, складником якого "можуть бути одночасно і реалізм, і романтизм, ідеалізм, і матеріалізм... все це разом творить цілість, як складники повітря творять повітря". У цей час він видає роман "Юність Василя Шеремети" (1946–1947), пише перший том трилогії "Ost" "Морозів хутір" (1948).

У 1948 році Самчук переїздить до Канади, де живе до останніх днів. Стає одним із засновників об'єднання українських письменників "Слово". Тут прозаїк завершує трилогію "Ost" — романи "Темнота" (1957), "Втеча від себе", пише романи "Чого не гоїть огонь" (1959), "На твердій землі" (1966), низку художньо-документальних спогадів — "П'ять по дванадцятій", "На білому коні", "На коні вороному" та ін.

Помер Улас Самчук 9 липня 1987 року. Через рік українці Канади відкрили музей-архів письменника. У 1994 році матеріали архіву було передано до Києва, у відділ рукописів Інституту літератури, а бібліотеку письменника, особисті речі передано до музею в Тилявці.

У Кременці його іменем названо ліцей та вулицю. Є вулиця Самчука і в Рівному. Літературні премії Уласа Самчука засновано в Рівному і Тилявці.

Своє письменницьке завдання він визначив так: "...бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю". Самчук був свідком найдраматичніших подій XX століття — двох не бачених досі світових воєн, кривавої революції, братовбивчої громадянської війни, голодомору, які й брав за основу творів про трагічну долю українського народу. Головною темою творів Самчука стає тема буття українського народу. Проблематика його прози розмаїта: від психологічної (доля людини) до соціальної (доля селянства), національної (доля нації) та філософської (доля людини і нації постають під соціокультурним, історіософським кутом зору). Цей широкий спектр проблем підсилює звучання головної ідеї його творчості — ідеї державотворення.

Письменник наголошував, що його творчість вирізняється вітальністю і західноєвропейським дослідницько-шукальним світоглядом. У листі до літературознавця А. М. Бойцун від 1 грудня 1963 року він розмірковував: "Майже вся наша література мала і має духовість пасивного споглядання життя... Для мене цей світогляд був і є незрозумілий. На мою думку, людина є коваль своєї долі. Шукати, боротися, змагатися, удосконалювати! Шукати, "куди тече та річка"... Збагачуватися матеріально, значить, збагачуватися духово".

Шлях самоврятування нації окреслює Самчук у романі "Гори говорять" (1932–1933), у якому розповідає про визвольну боротьбу гуцулів проти угорців-поневолювачів. Твір має поліфонічний характер: у ньому органічно синтезовано різні види роману: соціально-побутового, історичного, соціально-психологічного, тенденційного. Самчук змальовує братовбивчу боротьбу синів українського народу, які змагались за інтереси двох імперій — Австро-Угорщини і Росії, віддзеркалює національне пробудження українців по обидва боки фронту, які боролись за чужі інтереси і зрозуміли своє

трагічне становище. Роман було написано під впливом особистих вражень (у Ясіні та його околицях письменник не раз бував на літніх вакаціях).

Оповідь у творі ведеться від імені наймолодшого з братів Цоканів — Дмитра, що пригадує події з п'ятнадцятирічної віддалі. Зображуючи героїчну боротьбу братів Цоканів за свободу рідного села Ясіні, Самчук відтворює долю всього народу, розкриває його національний характер, стверджує, що народ активізується й консолідується під впливом історичних подій: "...насуплені брови, дубовий, гіркий погляд, глибокі зморшки коло широких уст, — служать гуцулові ознакою гніву. Це особливий гнів. Гнів, що набирається роками, десятиліттями, може вдержатися від вибуху. Коли ж вибухне, горам моторошно стане". Письменник показав, як непомітно зароджувалось національне самоусвідомлення гуцулів, як раптово, несподівано вибухнув гнів народним жаданням свободи.

Гори — це не просто тло, на якому розгортаються події. Метафоричний образ гір у Самчука наповнюється складною символікою і виростає у широкомасштабний образ-персонаж. Гори — центр етнопростору закарпатських українців, оберіг, ідеалізована модель їхнього всесвіту. Гуцули сприймають гори як власну долю, вони живуть в унісон з ними. У першому розділі — гори мовчазні, пасивні, як символ небуття українського народу, у другому — говорять, символізуючи пробудження нації. У романі вирізняються два плани: особистий, психологічний та історичний. Ситуації, змальовані письменником, належать до традиційних у літературі: ворожнеча двох гуцульських родини, діти яких покохали одне одного, безперспективне почуття селянина-русина до дочки угорського лісника, але кульмінаційним пунктом стає піднесення національної свідомості закарпатських гуцулів під впливом Першої світової війни й спроби створення в краї української державності. Перша сюжетна лінія, так би мовити, шекспірівського штибу, показує драматичні події, що розгортаються навколо трикутника: Марійка Манів-

чук — Павло Цокан — Гриць Янчеюк. Силоміць віддана заміж за нелюбого Гриця, Марійка постає на початку твору слабкою, безвільною натурою. Але, усвідомивши свою помилку, рішуче бореться за щастя, сходиться з Павлом, народжує від нього дитину, переживає нестерпні страждання через її втрату з вини Янчеюка. Вона перша гуцульська жінка, яка взяла до рук зброю, нарівні з чоловіками стала на захист свого краю і жорстоко мститься своєму кривднику. Сцена їхнього скаженого двобою в холодній, коли Марійка задушила свого ворога, за напругою та передачею почуття мало не звірячої ненависті героїв перегукується з епізодом сутички Лавріна Запорожця і Заброди на колючому дроті з кіноповісті Довженка "Україна в огні".

Звертаючись до категорій "нація", "історія", "свобода", вимірюючи світ з позицій національної історії та культури, Улас Самчук часто використовує цитати, алюзії та ремінісценції, вводячи свої ідеї в контекст світової літератури. Письменник апелює до Старого й Нового Заповіту: від використання сюжетів — через алегоричне вираження авторських ідей у ремінісценціях, алюзіях — до діалогічного відштовхування від Біблії й потрактування її мотивів у тісному зв'язку з болючими українськими національними проблемами. Україна для гуцулів після розповідей Івана Щутки про її багатства "ввижалася кожному Божим образом". Мотив суду над неправедними й віра в майбутнє Карпат, їхнє воскресіння ("І з'явиться янгол з трубою, і згук труби його почують від заходу на схід. Устануть мертві з гробів і настане суд") перегукується з Шевченковими цитатами з поезій "Іван Підкова", "До Основ'яненка", "І мертвим, і живим...", об'ємно витворюючи картину боротьби супроти кривди.

Письменник звертає увагу і на могутню стихію народного життя, і на дрібні етнографічні деталі, особливо глибоко проникаючи в психологію підкарпатського селянина. Самчук випробовує своїх героїв на відданість служінню спільним інтересам, на міру людяності, вірність почуттів. А піднесення національного

руху мешканців Закарпаття зображує як складник процесу розвитку національного усвідомлення в Україні, вказуючи шлях народу до визволення.

“Я не тому письменник українського народу, що вмію писати. Я тому письменник, що відчуваю свій обов’язок перед народом”, — так говорив Улас Самчук, прагнучи сказати правдиве слово про історію та долю свого народу. Бурхливе політичне життя, у вирі якого завжди опинявся Улас Самчук, і формувало його як “образотворця времені лютого” (Г. Костюк), “українського Гомера XX століття” (С. Пінчук).

Нині літературна спадщина Уласа Самчука належить до найнеобхідніших духовних цінностей, що покликані виховувати свідоме, горде українство.

Галина АЛЕКСАНДРОВА,
кандидат філологічних наук